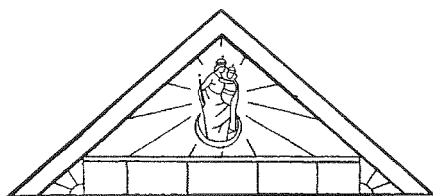

MTA-SZTE VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT
A VALLÁSI KULTÚRAKUTATÁS KÖNYVEI
44.

Szerkeszti: Barna Gábor

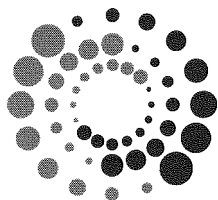
SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

Szeged, 2019

A CSALÁD EGYKOR ÉS MA 5.

Gyöngyössy Orsolya közreműködésével

szerkesztette
Barna Gábor és Kiss Endre

MTA-SZTE
VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT

Szeged, 2019

Megjelent a Devotio Hungarorum Alapítvány (Szeged) támogatásával.

A borítón:
Demeter István (1914–1977): Néger ima.
Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény

Kötetlektor és olvasószerkesztő: A. Gergely András

© Szerzők, 2019

© Szerkesztők, 2019

ISSN 1218 7003 (A VALLÁSI KULTÚRAKUTATÁS KÖNYVEI)
ISSN 1419-1288 (SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR)

ISBN 978-963-306-632-4

Felelős kiadó: Barna Gábor

Készült
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu
<https://www.facebook.com/Innovariant>

TARTALOM

NÉZETEK A CSALÁD SZEREPÉRŐL

Kiss Endre: Gemeinschaft – Gesellschaft – Gemeinschaft. Kísérlet a család új formáinak értelmezésére	000
Babits Antal: Tudományos családmódel a középkorban. Az Ibn Tibbon család filológiai hagyománya	000
Lányi Gusztáv: Fejlődés és/vagy bomlás? A család mint pszichohistóriai probléma	000

A CSALÁD REPREZENTÁCIÓI, IRODALMI EMLÉKEZET

Forrai Judit: Nagypolitikai hatás a családi migrációkra.....	000
Gergely Anna: A családi fotók szerepe a holokauszt előtti zsidóság történetének kutatásában	000
Papp Szilvia Anikó: Hagyományőrzés az asszimiláció sodrában. Joseph Roth: Jób.	000
Schiller Vera: A család megjelenése a görög irodalmi alkotásokban.....	000
Hanvay Hajnalka: Regényhősök történelmi térben és időben. A 19. századi lengyel zsidóság identitásválságának ábrázolása I. B. Singer A vagyon című családregegyében	000

VALLÁSOK SZOCIOKULTÚRÁJA

Ivancsó István: „A szülők imádságai erősítik a házak alapjait...” – A családért szóló imádságok a magyar görög katolikus egyház liturgikus kiadványaiban és híveinek ajkán	000
Oláh János: Családimázs néhány XIX–XX. századi zsidó hittankönyvben	000
Zima András: „Keressük az utat” Újjáépítés, ifjúságnevelés zsidó jövőképek a vészkorszak utáni zsidó sajtóban	000
Barna Gábor: A hit és a polgári erények családérősítő szerepe	000

SZEREPEK A CSALÁDBAN

A. Gergely András – Rajkó Andrea: Üvegplafon a hitbeli létben? Női szerepfelfogások harmóniája a patriarchális értékrendben	000
Glässerné Nagyillés Anikó: Katolikus férfi és női kép a Szívárdá gyermeknevelésében	000
Szabó Alexandra M.: A házasságkötés mint megküzdési stratégia Holokauszt túlélők számára	000
Lengyel Nóra: Anyakép a katolikus női sajtóban (1918–1944)	000

A TÚLÉLÉS MEGKÜZDÉSI STÁDIUMAI, A CSALÁD MŰKÖDÉSE A TÁRSADALOMBAN, A RÉGIÓK CSALÁDJAI

Schöner Alfréd: A holocaust hatása családunk öt generációjára	000
Szilágyi Erzsébet: Kibucok, gyerekházak, családok... Közös nevelés az erc izraeli kibucokban, a kutatások és a művészetek tükrében	000
Buk Kriszta: Interkulturális kisgyermekes zsidó családok élete és gyereknevelési gyakorlata Budapesten.....	000
Tóth I. János: Izrael kivételes termékenységéről	000
Jancsó Katalin: Társas kapcsolatok és a család szerepe magyar szemmel a venezuelai és perui Amazóniában	000
Kürti László: A család és a nagycsalád változásai Csereháton és a Kiskunságban	000
Csajányi Melinda: „Suba a subával, guba a gubával?” Feljegyzések a két háború közti magyar főnemesség házassági stratégiáit illetően	000
Baros-Gyimóthy Eszter Márta: Az elegyes házasságok demográfiája	000

NÉZETEK A CSALÁD SZEREPÉRŐL

TÁRSAS KAPCSOLATOK ÉS A CSALÁD SZEREPE MAGYAR SZEMMEL A VENEZUELA ÉS PERUI AMAZÓNIÁBAN¹

1939-ben Fejős Pál (1897–1963), a Magyarországról Amerikába vándorolt, majd Hollywoodban világhíróvá vált filmrendező egy svéd üzletember, Axel Wenner-Gren felkérésére, a perui kormány támogatásával több hónapos antropológiai kutatóútra indult egy kisebb expedícióval a perui Amazóniába, a yaguák földjére. Az út eredményeiről 1941-ben dokumentumfilmet² jelentettek meg, 1943-ban pedig Fejős könyvet³ is publikált az Egyesült Államokban, angol nyelven. Húsz évvel később, 1961-ben egy másik magyar, a fotográfus és ekkor már Hollandiában élő Ata Kandó (1913–2017) látogatott amazóniai területekre. A venezuelai esőerdőben élő makiritare (yekuana) indiánokat tanulmányozta, majd 1965-ben visszatérve Venezuelába eljutott a guahibo, piaroa és a yanomami indiánokhoz is. Első és második útjáról magyar nyelven, *A hold véréből* című könyvben számolt be, illetve Magyarországon kiállítást is szerveztek és riportfilmet készítettek amazóniai útjáról. A húsz év különbséggel amazóniai területeken járó filmes és fotóművész néprajzi és antropológiai szempontból igen értékes munkái nem, vagy csak részben útleírások: az írások részletesen tárgyalják többek között a törzsek mindennapjait, vadászati technikáit, beavatási szertartásait, zenei és kézműves hagyományait, táplálkozásuk jellegzetességeit, meglévő vagy hiányzó kapcsolatukat a külvilággal. Jelen tanulmány a két magyar kutató szemüvegén keresztül igyekszik bemutatni az amazóniai családok működését és jellemzőit a negyvenes és hatvanas években, e közösségek társas kapcsolatait, a közösségeken belül a férfiak, a nők és a gyermekek szerepét.

Fejős Pál fiatalon vegyészeti tanulmányokat folytatott Budapesten, azonban e tanulmányokat nem fejezte be és díszlettervezéssel kezdett foglalkozni. A Tanácsköztársaság bukását követően számos filmrendező hagyta el az országot, Fejős pedig rövid időn belül, már 1920-ban filmrendezőként mutatkozott be, kifejezetten ígéretes tehetségnek tartották.⁴ Családja a háború alatt elszegényedett és így a fiatal rendező külföldön próbált jobban fizető állást találni. Három évig tartó new yorki élet után Hollywoodba került, ahol 1927-ben elkészítette első filmjét (*The Last Moment*), mely a várva várt sikert is meghozta, Fejős ünnepelt hollywoodi

1 A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

2 FEJŐS 1941.

3 FEJŐS 1943.

4 BALOGH 2004.

rendező lett.⁵ Hollywood csillogása elől azonban a rendező végül Európába menekült, a harmincas évektől kezdve néprajzi jellegű filmek készítését kezdte meg dán és svéd projektek keretében.⁶ Ezeknek köszönhetően a világ számos pontjára eljutott.⁷ Egy szingapúri munka során ismerkedett meg Alex Wenner-Gren iparmágnással, aki svéd és észak-amerikai alapítványain keresztül antropológiai és orvosi kutatásokat támogatott. Fejős és Wenner-Gren kapcsolata évtizedekre szóló barátsággá vált, Fejős pedig a Wenner-Gren Alapítvány megbízásából több néprajzi munkában vett részt. Az első megbízást 1939-ben Peruba kapta, melynek jóvoltából két expedíciót is vezethetett a perui Andok és Amazónia térségébe. Eredetileg egyetlen, az amazóniai yagua népcsoport tanulmányozására induló expedíciót terveztek Peruban, azonban a csapat kérését követően döntés született arról, hogy a Cuzco környéki területeken régészeti feltárásokat is végezzen a csoport Hiram Bingham, huszonöt évvel korábbi kutatásai folytatásaként. Az expedíció eredményeképpen több Machu Picchuhoz közeli lelőhelyet írtak le illetve két új lelőhelyet fedeztek fel (Inti Pata, Wiñay Wayna).⁸ E tanulmányban Fejős és csapata másik expedícióját és annak eredményeit vizsgáljuk, melynek során a perui kormány és a Perui Földrajzi Társaság támogatásával a különböző szakemberekből álló expedíció 1940 végén a yagua népcsoport közösségeinek tanulmányozására indult a Putumayo és Amazonas folyók térségébe. Az út részleteit és annak eredményeit különböző módokon dokumentálták: néprajzi gyűjteményes anyagot vittek a Limai Nemzeti Múzeum és az Amerikai Indiánok Nemzeti Múzeuma számára, fényképgyűjtemény készült az Amerikai Indiánok Nemzeti Múzeuma és a Peabody Múzeum (Yale Egyetem) számára, a dokumentumfilm és könyv mellett tudományos cikket is publikált Fejős a kutatásokról.⁹ A yaguákról készített anyag egyik legfontosabb értéke az volt, hogy korábban szisztematikus kutatásokat nem folytattak a népről, azaz Fejős volt az első, aki részletes, tudományos leírást adott róluk. A yaguák a jezsuita misszionáriusoknak köszönhetően a gyarmati kor óta kapcsolatban álltak az európai emberekkel, ennek intenzitása a kaucsuk-kitermelés (19. század) csúcsának idején erősödött meg, a térségben ekkor és később megjelenő fakitermelők visszaéléseinek köszönhetően pedig a nép természetes életterének megváltoztatására kényszerült.¹⁰ A 19-20. század fordulóján, illetve a 20. század első évtizedeiben földművessé váló népcsoport területén protestáns misszionáriusok jelentek meg az 1930-as években. A Fejős expedíció érkezésekor ötezer fős közösség élhetett a térségben, a magyar kutató mintegy ezer főről számolt be írásaiban. Fejős és csapata 25-30 klánt tudott beazonosítani, ezek közül 12 klánnal léptek kapcsolatba.¹¹ Bázisukat a Hangya klán jelentette, itt készült el a yaguákról szóló dokumentumfilm is. Fejős legfontosabb adatközlője a klán sámánja volt, rajta kívül perui katonák, kereskedők, földbirtokosok, illetve

5 PETRIE 2012. 177-181.

6 ANTAL 1981. 101.

7 SADOUL 1987. 204.

8 BIDNEY 2009. 112.

9 FEJŐS 1943. 5; FEJŐS 1940.

10 CHAPARRO 2008. 118.

11 JANCsó 2018. 308.

yagua vadászok, asszonyok és gyerekek szolgáltak információforrásként.¹² Fejős tudományos igényű munkájában a népcsoport leírását két részre osztotta, külön-külön tárgyalta a nép anyagi és szellemi kultúrájának jellemzőit, részletes beszámolót adva a népcsoport életének minden aspektusáról.

Ata Kandó már fiatalon rajziskolában tanult, majd Bortnyik Sándor Műhelyében megismerkedett későbbi festő férjével, Kandó Gyulával. A fiatal pár a harmincas években Párizsban próbált szerencsét, majd egy barcelonai reklámplakát készítő versenyt megnyerve egy Voightländer kamerával kezdett el Ata fényképészetet tanulni.¹³ 1938-tól újra Párizsban dolgozott a fiatal pár, de a francia főváros náci megszállása elől Budapestre menekültek, a világháború évei alatt született meg három gyermekük. A világháború után elszegényedett család visszatért Párizsba, ahol nehéz körülmények között Ata Kandót Robert Capa segítette munkához jutni. Kandó Gyula mégis Magyarországon próbált munkát keresni, családját Párizsban hagyva hazatért, Ata Kandónak egyedül kellett három gyermekéről gondoskodnia.¹⁴ Az asszony második, holland származású férjével 1954-ben Hollandiába költözött. Ata francia és holland divatügynökségek és magazinok számára készített fotókat, neve ismertté vált fényképész körökben. E munkák során ismerkedett meg Barbara Brändli modellel, akivel barátságot kötöttek. Brändli 1959-ben férjével, egy indián származású, venezuelai építésszel Caracasba költözött, ahol a volt fotómodell fényképészként szeretett volna dolgozni, Ata Kandót pedig meghívta Venezuelába. Ata 1961-ben elfogadta a meghívást azzal a közös tervvel, hogy kettesben amazóniai indián közösségeket fognak meglátogatni és fényképsorozatot készítenek a közösségek életéről. Az expedícióhoz sem anyagi feltételeik, sem tapasztalatuk, sem tudásuk, sem helyi kapcsolatuk nem volt, útjuk teljesen magánvállalkozásként indult, hivatalos intézmények és kormánytámogatás nélkül.¹⁵ Ata első heteiben caracasi fényképsorozatot készített, ezek bevételeiből igyekeztek fedezni az expedíció költségeit. Végül egy autót vásároltak meg, ezzel indult útnak a két asszony az Orinoco folyó mellékfolyóinak területére.¹⁶ Útjukon a yekuana indiánokat sikerült a két fényképésznek meglátogatnia, adatközlőjük az indiánok mellett egy francia pap volt, aki évek óta a közösségben élt.¹⁷ Ata hazatérése után tervezni kezdte második útját, melyre 1965-ben került sor. Ata Kandó először Peruba utazott a holland tulajdonú Overseas Gas and Electricity Company N.V. megbízásából, hogy ipari létesítményeket, áramvezetéseket fotózzon. Szabadidejét a perui emberek fényképezésével töltötte, a terve pedig az volt, hogy Peruból Venezuelába utazva egy magyar expedícióhoz csatlakozik majd. Az expedíció¹⁸ tagjai – Kandó elbeszélése alapján – felkérték, hogy legyen a csapat fotósa. Az expedíciót azonban elhalasztották, így teljesen egyedül, ez alkalommal

12 FEJŐS 1943. 25.

13 SÁNDOR 2003. 73.

14 BODNÁR 2013.

15 SÁNDOR 2003. 74-75.

16 KANDÓ 1970. 13-54.

17 SÁNDOR 2003. 75.; KANDÓ 1970. 117-118.

18 Bár neveket Ata Kandó nem említ meg leírásaiban, valószínűleg Boglár Lajos utazott volna már ekkor a térségbe.

Brändli nélkül vállalkozott második útjára a venezuelai esőerdő indiánjaihoz.¹⁹ Puerto Ayacuchoban megismerkedett Baumgartner Jánossal, aki később Boglár Lajos kutatásaiban is fontos helyi segítség volt. A helyi összekötő ezúttal e magyar orvos lett, aki már évek óta oltási programokban vett részt az amazóniai térségben. Az ötvenes és hatvanas években Venezuelában az olajkitermelés megindulásának köszönhetően jelentős országon belüli vándorlás, illetve nemzetközi bevándorlás indult el, illegális fakitermelők, illetve bányászok jelentek meg az indiánok lakta területeken, vagy azok közelében is, veszélyeztetve így a terület érintetlenségét.²⁰ A régióban számos olyan indián közösség élt, amelyeknek a misszionáriusokon kívül más kapcsolata korábban a külvilággal nem volt. Ez az elszigeteltség bomlott meg az ötvenes-hatvanas évektől, Ata Kandó egyike azon első utazó-kutatóknak, akik a térségben jártak. Ekkortól egyre nagyobb számban érkeztek újabb misszionáriusok, utazók és főként antropológusok is a térségbe és megindult az akkulturáció folyamata, főként azokban a közösségekben, melyek élőhelye közelebb volt a külvilághoz.²¹ Baumgartner Jánosnak köszönhetően Ata elnyerte a fejlettség különböző szintjein élő guahibo és az ekkor még viszonylagos elszigeteltségben élő piaroa indiánok bizalmát, majd eljutott az igen nehezen megközelíthető területeken, kulturális elszigeteltségben élő yanomamikhhoz is.²² Adatközlői Baumgartneren kívül indián vezetői, illetve a különböző közösségekben élő indiánok voltak. Mind első, mind második útjáról szóló leírásaiban feltűnő érzékenységgel kezeli Ata a nők, a gyermekek és a család témáját. Második útjára a fényképész már felkészültebben érkezett, könyvében utal olvasmányaira és leírásainak jellegén is látszódik a szakmai fejlődés. Hazatérése után dokumentarista fotói bejárták a világsajtót, számos kiállításon jelentek meg képei, illetve felajánlotta azokat az 1969-ben alapított *Survival International* szervezet számára. A *South American Indians* nevű munkacsoport alapításában is részt vett, társaival 1971-ben egy kiadványt is publikáltak a témában.²³

Mind Fejős, mind Kandó foglalkozik leírásaiban a család és társas kapcsolatok szerepével, bár Fejős esetében ennek formája szisztematikus és jóval részletesebb, mint Kandóé. Bár különböző indián népeket vizsgáltak, mégis számos hasonlóságot lehet látni a közösségek szokásai között, ugyanakkor adott nép elkülönülten élő csoportjai eltéréseket mutattak attól függően, hogy milyen távol éltek a városoktól és milyen szintű kapcsolatban álltak a külvilággal. Egyes esetekben egy venezuelai népcsoport egyes közösségei több hasonlóságot mutattak a perui yaguákkal, mint a hozzájuk földrajzilag jóval közelebb élő, azonban az akkulturáció más fokán álló, akár a saját népükhöz tartozó másik közösség. A húsz év időbeni eltérés a kutatások között ekkor még nem tekinthető erősen befolyásoló tényezőnek, nagy változások csak Ata Kandó útja után következtek be az amazóniai indián közösségekben.

19 KANDÓ 1970. 246-247.

20 BRITO 1967. 113-156; 264-276.; FREIRE 2007. 327.

21 JESÚS BELLO 2010. 18.

22 FERNÁNDEZ – KELLY 2007. 176.

23 KANDÓ – SSCHOENMAKERS – SCIPIO – LEWIS 1971.

Mindkét kutatót érdekelte a tanulmányozott népek eredetmítosza, az, hogy emlékezetükben milyen történeteket őriztek népük születéséről. A Fejős által tárgyalt yagua eredetmítosz szerint a yaguák ősei egy nagy folyó felett, bőségben éltek, a vadászat volt legfőbb foglalkozásuk, rengeteg húst ettek. Idővel azonban a túlvadászat miatt éhínség sújtotta a népet és egy bölcs vadász feleségével és két gyermekével útnak indult, hogy más vadászterületet találjon. Egy nagy hegyhez érve annak lábánál rengeteg vadat pillantottak meg, azonban a hegy lábához egy liánon lehetett csak leereszkedni. Elsőként a gyerekek ereszkedtek le, a lián azonban elszakadt, a gyerekek egyedül maradtak. A szülők visszatértek népükhöz, ahol éhségben meghaltak közösségük többi tagjához hasonlóan. A gyerekek azonban új, gazdag vadászmezőt találtak, ekkortól újra bőségben éltek. Az ő gyerekeik lettek a yaguák.²⁴ Ata Kandó a yanomamik eredetmítoszáét írta le könyvében. E szerint a vérszomjas Peribo, azaz a Hold régen sok holttestet rabolt el. A nép ősapjai úgy határoztak, hogy megpróbálják megölni a Holdat. Népük ügyes vadász volt, ügyesen bántak a nyíllal, így megpróbálták nyíllal eltalálni. Hiába próbálkoztak azonban, Peribo sérthetetlen volt. Végül mégis sikerült eltalálniuk, és bár nem halt meg, vére cseppekben hullott a földre sok időn át. Ezekből a vércseppekből születtek a yanomamik.²⁵

A két szerző pontos leírást ad az amazóniai családok életteréről és lakóhelyeikről, ez utóbbiakról ábrákat, fényképeket is közölnek. A yaguák a piaroákhoz hasonlóan liánokból, pálmaágakból készített házakban laknak, és bár formájuk eltér egymástól (a yaguáknál hosszúkás, téglalap formájú a ház alapja, míg a piaroák churuatája kör alakú), építési technikájuk hasonló. A yaguáknál egy házban egy klán él, a házon kívül pedig mindenkinek külön tűzhelye van.²⁶ A piaroák pálmaágkupolájú, kerek churuatáiban a házon belül folyik a közösségi élet, a tűzhelyen itt főznek, illetve sütik manióka lepényüket.²⁷ A yanomami házak teljesen eltérők, ők shabonókban élnek, melyek 45 fokos szögben elhelyezett szélvédőkkel körülkerített terek. Egy nagy shabono egy település, azaz egy adott közösség életterét jelenti, a shabono közepén lévő nyitott, kör alakú tér közösségi térként funkcionál. A pálmaágakkal takart szélvédők alatt egymás mellett családhelyek sorakoznak, melyeket a felakasztott függőágyak jeleznek, azonban a válaszfalak hiányából adódóan szinte teljes egészében egy térben él a közösség minden tagja.²⁸

Ide hozza el feleségét a fiatal férfi és itt kapnak új családhelyet, a házassághoz azonban a szülők beleegyezésére van szükség. Régen a yanomamik között szokás volt elrabolni azokat az asszonyokat, akik kosarat adtak a férfiaknak, ez a szokás azonban Ata Kandó otlétékor már nem élt.²⁹ A piaroáknál és a yekuanáknál is megjegyzi Ata, hogy általában véve boldog házaseletet élnek, a házasság pedig szent az első gyermek születésétől fogva. Ha magukról beszélnek a gyerekek

24 FEJŐS 1943. 98-99.

25 KANDÓ 1970. 301.

26 FEJŐS 1943. 82.

27 KANDÓ 1970. 257-258.

28 KANDÓ 1970. 291.

29 KANDÓ 1970. 300.

számát említik csak, ezzel jelezve, hogy házasságban élnek. A piaroa kislányokat a varázslónő készíti fel a szerelmi életre és a házasságra, mely komoly okkal a varázsló engedélyével felbontható. Mind a yekuanáknál, mind a piaroáknál elfogadott a többnejűség, de Ata hozzáteszi, hogy a yekwana közösségekben sehol nem találkoztak olyan férfival, akinek több felesége lett volna, és a piaroáknál is csak a sámánnak, illetve a törzsfőnöknek járt több feleség.³⁰ A yekuanáknál a kiválasztás folyamatát is leírja Ata, ennél a népcsoportnál ha egy fiúnak megtetszik egy lány és asszonyául szeretné fogadni, akkor egy elejtett vadat kell a lány háza elé elhelyeznie. A lány választ az jelzi, hogy mit csinál a ház elé helyezett zsákmánnyal. Ha a zsákmány kint marad a ház előtt, a lány nem fogadja el a házassági ajánlatot, míg ha beviszik a vadhúst a házba és elkészítik, akkor a lány igennel válaszol.³¹ Fejős is ír a kiválasztás folyamatáról és részletesen szól általában a házasságról. A yaguáknál a lányok már 11-14 évesen, a fiúk 14-16 évesen házasságra lépnek, a fiatal férfiak gyakran más törzsekből hoznak feleséget. Minden esetben a férfi családjához költözik a fiatal asszony. A yaguáknál azonban ezt megelőzi egy időszak, amikor is a férfi, mintegy fizetségképpen, pár hónapot a lány törzsénél tölt és segíti a lány családjának mindennapi életét. A fiatal fiúk sokszor vadászatok során megismerkednek más törzsekben élő fiatal lányokkal, akikkel később titokban találkoznak, illetve szexuális kapcsolatot is létesíthetnek. A fiú végül elmegy a lány törzséhez engedélyt kérni a házassághoz, majd ahogy említettük, az ünneplés után pár hónapot a lány családjánál tölt. A fiatal asszony ekkor kezdi el készíteni közös függőágyukat is. Csak a 4-6 hónapos fizetség időszaka után költözik a pár a fiú törzséhez, ahol a feleség beolvad a férfi családjába. A házasság felbontható, mind a férfi, mind az asszony részéről, ezekben az esetekben a kisgyerekek az asszonynál maradnak, de a fiúk később az apjukhoz kerülhetnek. Amennyiben a férj meghal, az asszony visszatér saját törzséhez, bár él a levírátus szokása, azaz az elhunyt férj testvére elveheti újra az asszonyt, aki ekkor újra visszatérhet a törzshöz.³²

Ahogy említettük, minden közösségben a gyermekek születése és a gyermekek nevelése kiemelt jelentőséggel bír. A családok szabályai az apa törzsének rendjét követik, a gyermekek nevét is általában az apák adják. A yaguáknál a születést követő negyedik napon van a névadó, a gyermekek állatokról, madarokról, valamilyen tevékenységről kapják nevüket, azonban idővel egy második nevet is kapnak és ez lesz az, amit a közösségben használni fognak.³³ A yekuanáknál is van egy közösségben használt név, ez akár már spanyol is lehet, azonban az igazi nevüket csak a legközelebbi családtagok ismerik, a közösség és a külvilág számára titok.³⁴ A születés és születés körülményeit, az azt követő napok eseményeit Fejős írja le igen részletesen. A yaguáknál az anya az első tíz napban pihen, semmilyen megerőltető munkát nem csinál. A gyermeket először a névadó napján, azaz a születése utáni negyedik napon fürdetik meg először. Az első heteket a klán

30 KANDÓ 1970. 190, 208, 326.

31 KANDÓ 1970. 209.

32 FEJŐS 1943. 75-81.

33 FEJŐS 1943. 83.

34 KANDÓ 1970. 181.

közös házában húvöseben tölti, nem hagyják egyedül, mindig vigyáz rá valaki. A szoptatási időszak egy-másfél éves korig tart, de olykor négy-öt éves gyermeket is szoptat még az anya. Fél éves korától az anya már tudja háton hordozni a gyermeket, ekkortól mindenhová magával viszi, és két éves koráig ez lesz a gyermek napközbeni fő „tevékenysége”.³⁵ A hátonhordozás az Ata Kandó által meglátogatott népeknél is elterjedt volt. A yekuanákról írva jegyzi meg Kandó, hogy az anyák a hátukon viszik a maniokaültetvényekre gyermekeiket, ott szoptatják meg szükség szerint őket, és néha az is előfordul, hogy a nagyobb testvér viszi kendőben kistestvérét.³⁶ A piaroák szülési hagyományai között Ata arról is ír, hogy az anyának diétát kell tartania a szülés előtt és az azt követő időszakban, a szülést követő napokban csak vizet ihat.³⁷

A szülés körülményeinek leírásában mind Fejősnek, mind Ata Kandónak vannak feljegyzései az apa szerepét illetően. A yaguáknál az apa a szülést követően couvade szindrómába esik, két napon át a terhes anyáéhoz hasonló pszichoszomatikus tüneteket produkál, ez idő alatt függőágyában fekszik, még ételét is ide hozzák. A szülést követően tíz napon át nem játszhat semmilyen hangszerezen. Az anyával együtt nem ehet halhúst addig, amíg nem tanul meg járni a gyermek.³⁸ Szintén diétát kell tartania a piaroa apáknak, nekik a szülést követően böjtölniük kell és a yaguákhoz hasonlóan függőágyukban fekszenek, máskülönben hiedelmek szerint veszélybe kerül az újszülött gyermek egészsége és ereje.³⁹ Fejős és Kandó is kiemelik az apák szerepét a nevelésben. Az első fontos pillanat, amelyben az apáknak nagy szerepe van, az a járás tanulása. Mind a yaguák, mind a yekuanák esetében az apa az, aki járni tanítja a gyermeket, este, a vadászatból vagy munkából való hazatérés után ő játszik és foglalkozik a gyermekekkel, illetve játéknilyakat, furulyákat farag nekik. Az apa fontos követendő minta a gyerekek, főként a fiúk számára, akik mindent eltanulnak édesapjuktól.⁴⁰ Fejős a yaguák kapcsán azt is megemlíti, hogy a fiúk hatéves koruk körül megtanulnak nyilat hegyezni és növényi rostokból ruhát készíteni, illetve elkísérik apjukat vadászatokra. Később saját használatra kapnak apjuktól egy játék fúvócsövet, amin megtanulják a fúvócsöves vadászat technikáját.⁴¹

A legtöbb dolgot a gyerekek mégis saját társaiktól tanulják el. Egészen kis koruktól kezdve, már 2–3 évesen bekapcsolódnak saját kisebb testvéreik nevelésébe, dalokkal, mondókákkal tanulnak. A gyerekek első hat évében a testvérek kiemelkedő szerepet játszanak. A legtöbb dolgot játszópajtásaiktól tanulják, olyan fontos dolgokat is, mint az úszás, a beszéd, a környező természet elemei és törvényei.⁴² A kislányok öt-hat évesen már szinte minden anyai feladatot el tudnak látni, sokszor ők gondolják, altatják kistestvérüket. Játékaik a felnőttek világának

35 FEJŐS 1943. 70-72.

36 KANDÓ 1970. 193.

37 KANDÓ 1970. 293.

38 FEJŐS 1943. 70.

39 KANDÓ 1970. 293.

40 KANDÓ 1970. 194., FEJŐS 1943. 72-73.

41 FEJŐS 1943. 74.

42 FEJŐS 1943. 72-73.

utánzása, legyen az főzés, ház körüli tennivalók, a föld művelése vagy bármilyen más munka.⁴³ A nevelés és büntetés kérdéséről Fejős Pál tesz megjegyzést a yagua családok leírásánál: feljegyzése szerint e családokban nincs tiltás vagy fizikai büntetés, a szülők rendkívül türelmesek gyermekeikkel. A gyerekeket hatéves koruk után egyre inkább bevonják a közösség munkájába, mindennapi tevékenységébe, ők pedig büszkéek arra, hogy segíthetnek szüleiknek.⁴⁴

Mindkét szerző részletesen tárgyalja egy-egy amazóniai nép esetében a felnőtt váláshoz kapcsolódó szokásokat. A yagua lányok első menstruációjuk idején tíz napot töltenek elzártan a közösség tagjaitól egy, a közösség házához közel álló kunyhóban. Férfiak nem látogathatják, ha valamiért a kunyhó közelébe kell menniük, fejüket el kell fordítaniuk. Ebben a tíz napban a lányt csak édesanyja és a közösséghez tartozó érett korú nők látogathatják, ők visznek ételt is számára. Tíz napon át diétát tart a lány, húst nem ehet, majd a tizedik napon édesanyja a folyóhoz viszi, ahol megfürdeti, haját egy illatos tökféle növényvel tisztítják meg. A tíz nap különletet követően a lány visszatér a közösségébe, az elzártság a későbbiekben nem ismétlődik meg.⁴⁵ A piaroáknál ezzel ellentétben a pubertás korba lépő lány nem csak az első menstruációkor vonul el a közösség tagjai elől. E népnél is diétát kell tartani és a lány tíz napra zárkózik el (ez van, ahol még hosszabb ideig tart), a későbbiekben pedig mindig visszavonul, ekkor már csak három-négy napra. Az első tíz napos elzárkózást nagy családi ünnep követi, a lány haját levágják, arcát, testét megfestik, gyöngyökkel díszítik és evés-ivás kezdődik, másnap a közösség férfitagjait is vendégül látja. A yaguákkal ellentétben, ahol a pubertás korba lépő fiú fokozatosan, külön rítus nélkül válik teljes értékű tagjává a közösségének, a piaroa fiúk szintén átesnek egy felnőtté válást jelző szertartáson. Ők is bőjtölnek néhány napon át, a legtöbb időt fekvéssel töltik, nem esznek, nem énekelnek. Ezt követően engedélyt kérnek apjuktól, hogy önálló vadászatra mehessenek. A vadászat előtt a közösség varázslója a fiú karizmaiba sebeket karcol a célból, hogy a fiú nyilai jól sebezzenek majd. Megborotváltan, vérezve, tollakkal feldíszítve megy első egyedüli vadászatára és ezzel válik teljes értékű tagjává közösségének, ezt követően anyjától már nem fogad el semmilyen segítséget,⁴⁶ azaz a beavatási szertartások után a családi élet körforgása újra kezdődik.

A fent leírtak voltak a két szerző által tanulmányozott népek családi kapcsolatainak legfontosabb jellemzői. Fejős könyve egy rendszerezett, komplex etnográfiai tudományos munka, melyet rajzok, ábrák, fényképek és képmagyarázatok egészítenek ki. Részletes és mindenre kiterjedő leírást ad az általa tárgyalt amazóniai népcsoport családi viszonyairól. Kandó könyvének jellege sokban eltér ettől, de magán a munkán belül is érzékelhető különbséget látunk: az első rész tudományos munkának nem tekinthető, etnográfiai jellegű útleírás, míg a második részben az útleíró részek és a személyes kommentárok mellett, noha nem szisztematikus, de tudományos igényű etnográfiai leírásokat olvashatunk. Az általa

43 KANDÓ 1970. 193-194.

44 FEJŐS 1943. 73.

45 FEJŐS 1943. 74.

46 KANDÓ 1970. 298.

meglátogatott népek társas kapcsolatairól felvillanó képekből, rövid leírásokból tájékozódhat az olvasó. Kandó írásának legfontosabb kiegészítői a magyarázatokkal ellátott fotográfiák. A két mű jellegében, műfajában, megírásának céljaiban és körülményeiben, a szerzők tudományos megalapozottságában jelen lévő különbséget érzékelteti az is, hogy Fejős komoly bibliográfiai jegyzéket csatolt tanulmányához, míg Kandó esetében nem tudjuk, milyen előzetes tudása, olvasmányai voltak a meglátogatott népekről. Fejős függelékben yagua-angol glosszáriumot és a yagua nyelvi rendszer rövid leírását is közzé tette, Kandó szintén utalt egy yanomami szótár elkészítésére, azonban ennek sorsáról nem állnak rendelkezésre források. Az írásos rögzítés mellett mindkét szerző esetében kiemelkedő szerepe volt a terepmunka két elengedhetetlen kellékének, a fényképeknek és Fejős esetében a filmnek, e dokumentarista munka tette mindkettőjüket világhírűvé.

Irodalom

ANTAL István

1981 Egy magyar-amerikai karrier története. John W. Dods könyve Fejős Pálról. *Filmkultúra* 81/1. 101-102.

BALOGH Gyöngyi

2004 Budapesti évek (Fejős Pál magyarországi pályakezdése). *Filmspirál* 10. 33/2.

BIDNEY, David

2009 Paul Fejős 1897–1963. *American Anthropologist* Vol. 66/1. 110-115.

BODNÁR János

2013 Ata Kandó száz éves. *Népszava. Szép Szó* 2013. szeptember 18.

BRITO Federico

1967 *Venezuela, siglo XX*. Casa de las Américas, La Habana.

CHAPARRO ORTIZ DE ZEVALLOS, Anahi

2008 Los yagua en el contexto del turismo étnico. La construcción de la cultura para el consumo en el caso de Nuevo Perú. *Anthropologica* Vol. 26. Núm. 26. 113-142.

FEJŐS Paul

1941 *Yagua*. (Dokumentumfilm)

1943 *Ethnography of the Yagua*. Viking Fund Publications in Anthropology. No. 1., New York.

1940 Proyecto para la investigación etnográfica de las tribus amazónicas. *Boletín del Museo de Historia Natural "Javier Prado"* Vol. IV. Part 4. No. 15. 534-543.

FERNÁNDEZ, Nolly – KELLY, José Antonio

2007 La política de salud en Venezuela para pueblos en aislamiento. *Pueblos indígenas en aislamiento voluntario y contacto inicial en la Amazonía y el Gran Chaco: actas del seminario regional de Santa Cruz de la Sierra*. IWGIA. 174-185.

FREIRE GERMÁN, Nicolas szerk.

2007 *Salud indígena en Venezuela*. Editorial Arte, Caracas.

JANCSÓ Katalin

2018 De los Estados Unidos a México y Perú. Paul Fejós y Pál Kelemen, dos húngaros buscando las huellas de los pueblos precolombinos. *Acta Hispanica* 23. 297-314.

KANDÓ Ata

1970 *A hold véréből*. Gondolat, Budapest.

KANDÓ Ata szerk.

1971 *Slave or dead*. WISA, Madison.

JESÚS BELLO, Luis

2010 *La situación de los pueblos indígenas aislados o con poco contacto en Venezuela, Informe 8*. IWGIA. AECID.

PETRIE Graham

2012 The travels of Paul Fejos. *The Criterion Collection*. August 31, 2012. 177-181.

SADOUL, Georges

1987 *Historia del cine mundial: desde los orígenes*. Siglo XXI, Madrid.

SÁNDOR Anna

2003 Ata Kandó. *Múlt és jövő* 2003/2. 72-75.